

КЊИЖЕВНИ ТЕКСТ И ЧИТАЊЕ
МАСКУЛИНИТЕТАФилозофски факултет,
Нови Сад

Апстракт: Истраживања маскулинитета од почетака указују на помало парадоксалну позицију кад је ова категорија у питању: с једне стране, она је непостојећа јер је општа, природна и стандардна; с друге, немогуће је негирати чињеницу да мушкарци нису тек симболички конструкти већ „биолошки, историјски и искуствено утеловљена бића“ (Bordo 1999: 265). Различите врсте текстова, између осталог, указују на то да не постоји оно што Бордо назива ’универзална величина маскулинитета’, те су погодни за преиспитивање његових конструкција које су одраз доминантне матрице у друштвеним односима. У раду се, на књижевном тексту, показује на који начин студије књижевности могу продубити, или осветлити, резултате истраживања родних студија, као и како сазнања из области родних теорија могу утицати на тумачење текста. Први део рада чини критички осврт на студије маскулинитета на прелазу између 20. и 21. века; у њему се разматрају постојећи ставови о појму маскулинитета, те се указује на могуће приступе изучавању његове конструкције у тексту. Други део рада представља покушај тумачења и сагледавања једног књижевног дела из поменутог теоријског угла. Урађена је анализа одломака из мање изучаваног, жанровски поливалентног текста Растка Петровића (*Сицилија и групи њу-шойиси*), помоћу које се може видети на који начин се маскулинитети конструишу и деконструишу у књижевном тексту.

Кључне речи: студије рода, хегемони маскулинитет, алтернативни маскулинитети, књижевни текст, тело, Растко Петровић

УВОД

Иако се у канону студија рода, нарочито англофоних, радо праве пресеци, своде теоријски рачуни и пребројавају *заокрепци*¹ и *шлаци*² у културним теоријама из ове области, динамизам који у њима влада као да отежава сагледавање праваца даљег развоја и допушта тек осврт на хронолошки след. Разлози ових проблема налазе се у самом предмету изучавања, који, попут игле неког прецизног мерног инструмента, реагује на све потресе и промене у друштву у најширем смислу, иако се заправо тиче оног у најужем. Сложеност теме и при-

1 У сумарном чланку из 2018. Лукас Готцен даје преглед теоријских радова из студија маскулинитета и разматра модернистичке и постмодернистичке приступе у промишљању. С тим у вези помиње и „постмодернистички заокрет“ у теорији рода.

2 Тим Едвардс у уводу своје студије *Cultures of Masculinity*, из 2006, аналогно с првим, другим и трећим таласом феминизма, износи дефиниције првог другог и трећег таласа студија маскулинитета.

ступа одражава се и у њиховој интердисциплинарности, у чињеници да су родне студије по природи ствари скуп различитих области из друштвених и хуманистичких наука, којима је потребно да се међусобно подржавају и ослањају једне на друге.

Критичке студије маскулинитета покушавају да радикално преиспитају епистемолошке, онтолошке, социокултурне и политичке претпоставке субјекта који је у фалогоцентричној матрици означен као Мушко. Анализа маскулинитета осетљив је терен на који због идеолошки имплицираних позиција треба ступати с опрезом. Најпре, постоји озбиљна невоља са означавањем појма мушко у пољу теорије и/или феминистичке критике. Бавећи се механизмима производње маскулинитета, Славен Црнић упозорава:

Означавањем одређених појмова као мушких, радије него као фалогоцентричних, имплицира се некакав идентитет, некаква супстанција која би (п)одржавала дотичне појмове као мушке. Односно, уколико је нешто сведено на припадање или бивање мушкоме/мушким, тада нужно произилази како је то припадање/бивање и вјеродостојно и аутентично. То мушко које управља економијом, означавања и шири своје подручје намеће се као онтолошко. У противном, било би немогуће ишта свести под мушки називник. Али, како је раније установљено, вјеродостојност је дискурзивни производ, док се аутентичност црпи из самонатурализације. Стога, свести један појам на значајку мушкога, есенцијалистичко је ометање генеалогије. (Црнић 2011: 116).

Црнић наиме, указује да субјекти, једном обележени као мушки, остају неми унутар фалогоцентричног дискурса који би им морао допустити да њиме управљају, али, који, парадоксално, управља њима (Црнић 2011:115). У том смислу, постаје очигледно да економију означавања не покреће онтолошки мушкарац, те да је мушко тело, тај залог мушке моћи *par excellence*, производ одређеног дискурса, о чијој се произведености не говори. Иако патријархални поредак жели да нас увери у супротно, центар моћи није у мушкарцу, већ у сложеним односима унутар фалогоцентричног система.

Када мислимо и говоримо о мушком субјекту, о мушком идентитету, морамо имати у виду да је мушкарац, у ствари, условно стечена позиција (Стојановић 2015: 62). То је позиција малог и привидног господара коју мушкарац стиче на основу илузије имања Фалуса, при чему се зна да је Фалус симбол који никоме и ничему није кореспондентан и еквивалентан (Лакан, према Стојановић 2015: 55). Дакле, маскулинитет јесте процесуална и нестабилна категорија, произведена дискурсом и у дискурсу. Чини се да је још, можда и више него када је изречена, актуелна Фукоова теза да постоје области у којима је оквир најужи и забране најбројније: то су области политике и сексуалности (Фуко 2007: 10). Наиме, ако се бавимо преиспитивањем родног идентитета, особито мушког, увиђа-

мо да не можемо говорити увек и на сваком месту, или у било којим околностима, и да коначно, није сваком дато право да говори о овој теми. Реч је о табуу предмета говора, ритуалима говора у одређеним околностима, привилегованом или искључивом праву субјекта да говори (Фуко 2007: 10).

Хегемони и алтернативни модели маскулинитета

Појам „маскулиност“ у свом најширем значењу подразумева социјалне и културне конструкције онога што се сматра комплексом особина, карактеристичних форми понашања очекиваних од мушкараца у датом друштву у дато време (Радуловић 2009: 71). Конструкција маскулинности формира се у зависности од родне идеологије друштва под утицајем традиционалних погледа на мушку родну улогу, социокултурне ситуације и економско-политичке стварности. Досадашња истраживања рода показала су да увек, у исто време, дакле синхроно, постоје различити типови маскулинитета у границама једне културе, те је нужно употребљавати појам маскулинитет у множини, односно да је прецизније говорити о „маскулинитетима“ (Glover and Caplan 2000: 57–86; Kimmel 2004: 503). Немогуће је, дакле, говорити о јединственој мушкој улози; уместо тога морамо говорити о различитим начинима, модусима постојања маскулинитета.

Користећи Грамшијев концепт хегемоније и применивши га на родне односе, Конел креира референтни оквир за разумевање и тумачење маскулинитета који подразумева анализу односа моћи и мушке доминације (Connel 1987: 187). Овај концепт описује процесе у којима одређена група мушкараца остварује друштвену, односно економску и политичку моћ над другим мушкарцима и женама, при чему је ова доминација уграђена и легитимизована у друштвеним односима и структурама. Овде је, заправо, реч о процесу који Пјер Бурдије назива симболичким насиљем патријархата (Бурдје 2001: 6), али га налази само у односу мушкараца према женама.³

Маргинализовани/алтернативни маскулинитети доживљавају опресију од представника хегемоних маскулинитета који свој маскулини модел представљају као норматив. Иако су алтернативни модели маскулинитета могући и постоје паралелно са доминантним типом, они су изложени опасности од стигматизације, или се морају употребити као свесна опозиција владајућем концепту мушкости (Шмале 2011: 162). Хегемони концепт маскулинитета све отклоне од доминантног, идеалног типа позиционира као претњу опстанку

3 Важно је истаћи да родне структуре које чине односи између мушкараца и жена, али и односи између мушкараца, подразумевају хијерархију и искљученост, при чему је један модел маскулинитета друштвено доминантан, док су остали субординирани или маргинализовани. Односи доминације и субординације заснивају се на сексуалној, расној, класној, националној/етничкој, или пак некој другој (не)припадности.

заједнице и ова се идеологија производи и подржава у свим областима деловања, нарочито у култури.

Хегемони модел маскулинитета одражава представу о мушкој родној улози коју подржава економска и политичка елита, дакле, носиоци моћи у датом друштву. Мушкарци који не теже саображавању са хегемоним тј. нормативним маскулинитетом остају ускраћени за прибављање неке врсте патријархалне дивиденде и бивају симболички асимиловани у феминитет. Другим речима, они представљају мушкарце са slabим родним цртама – несубјекте (Ораић Толић 2005: 87), дно хијерархије коју је успоставио рад фалогоцентричног апарата. У есеју „Мушкарци, феминизам, и противречна искуства моћи“, Мајкл Кауфман испитује парадоксалну везу мушкости и моћи на примеру типова савременог маскулинитета. Према његовом мишљењу, мушкост се нужно доводи у везу са способношћу мушкарца да своју моћ употреби. Кауфман констатује да та моћ представља „чудну комбинацију моћи и патње, привилегије и немоћи“, те да са собом носи и велику отуђеност (Kaufman 1999: 59).

(Де)конструкција хегемоног маскулинитета

Хегемони модел или тип маскулинитета подразумева, или се дефинише на основу неколико кључних тачака, односно стереотипа: слика снажног, здравог (ефикасног) тела које подразумева активност; моћ расуђивања, чврста воља и самосавлађивање, речју, разумност која господари природом и инстинктима и као резултат тога, доминација у култури; активна очинска улога у виду ауторитативног оца као носиоца Имена Закона, односно, носиоца моћи. Ова слика пожељне мушкости заснована је на моделу успостављеном још у доба просвећености. Развој хегемоног концепта маскулинитета врло је тесно повезан са успоном грађанског модела друштва, с капитализмом, национализмом, империјализмом и милитаризмом, те у Европи представља универзалну појаву која израста у европски хегемони концепт мушкости (Шмале 2011: 161). Хегемони концепт маскулинитета образовао се на западу, али се проширио и на источну и југоисточну Европу, где је, модификован у зависности од специфичности подручја, наставио своју доминацију. За успостављање или производњу слике хегемоне мушкости од посебног значаја је природа односа према другом полу. У том смислу, пожељни однос према жени је „здрав“, уравнотежен однос, као и примена тзв. сексуалне економије, све у прилог чињеници да разум мушкарца има надмоћ над његовим телесним уживањем.

Јавно пожељни идентитет мушкарца оличен у моделу хегемоне мушкости заправо почива на потискивању и ћутању, и стога, веома често, резултира неурозом, психозом, лудилом или хистеријом. Иако је у оквиру бинарне патријархалне матрице хистерија нај-

чешће приметна/видљива само када је отеловљена у женском, треба указати и на постојање мушких хистеријских субјеката. Међутим, овде наилазимо на ситуацију да субјект заправо одбија своју субјекатску позицију или прилику да постане субјект, јер не жели или не може да буде део поретка који од њега захтева потчињавање, односно интернализацију друштвених норми (Батлер 2012: 23). Према Џ. Батлер „моћ делује на субјект, и то деловање је покретачко: неразрешива двосмисленост се јавља када покушамо да разлучимо моћ која (посредно) покреће субјект, од моћи која је покренута од стране субјекта“ (Батлер 2012: 20). Веома често, особито код субјеката мушког рода долази до камуфлирања, (само)обмане, те делује да моћ извире искључиво из субјекта; занемарује се чињеница да је над њим најпре дошло до интервенције спољашње моћи.

Но, дешава се да је то претходно деловање моћи, која је очигледно предуслов постојања субјекта, врло трауматично. Уколико мушкарци поседују свест о болном процесу (не)прихватања и (не)саображавања са друштвено одобреним нормама које су прописане унутар фалогократије, они поседују и жељу да о свом искуству говоре. У том случају специфично мушко искуство постаје предмет дискурса, те нарастају могућности да се открију механизми конструкције маскулинитета. Да ли су тада „пожељнији“ тзв. ирационални дискурси, уметнички, хистеријски?

Чини се да хегемони маскулинитет не преовладава у статистичком смислу у некој заједници, јер га само мањина може практиковати услед строго структурираних образаца и контролисаних механизма који га производе. Наиме, постоји велики јаз између стварних потенцијала и хтења мушкараца у неком друштву у одређеном тренутку, и модела који намеће хегемони тип маскулинитета. Ова чињеница свакако указује на комплексност маскулинитета која је особито видљива када су у питању појединачна искуства мушкараца, начини на који они покушавају да задовоље стандарде прописане од стране маскулинистичке елите. Зато би се у оквиру критичких студија маскулинитета морала обратити посебна пажња на *релациони* и *стирајтећијски* карактер идентитета (Стенфорд Фридман 2005: 107). С великом поузданошћу може се тврдити да се „субјективност конституише кроз односе са другима, и због тога никада није аутономна, појединачна, јединствена или статична, већ релациона, хетерогена, поломљена и у-процесу“ (Благојевић 2006: 61). Субјект се не тумачи као језгро већ као догађај (Шуваковић 2006: 34), док идентитет схватамо као место укрштања вишеструких субјекатских позиција, модуса реализовања идентитета. Такође, не би било нетачна ни тврдња да наведене теоријске напомене заправо теже деконструкцији монолитне слике пожељне мушкости која не одговара стварном стању у друштву, нити дозвољава мушкарцима да проговоре о специфичном, појединачном искуству досезања стандарда „мушкости“.

Будући да патријархални фалогоцентрични поредак не дозвољава сумњу у неприкосновеност тзв. мушке моћи, јасно је да је у прошлости релативно мали број аутора промишљао проблем мушкости како у светској, тако и у нашој литератури. Промисаљање мушкости је најчешће запретило у динамичној наративној структури текста, условљено иманентном поетиком аутора. Међутим, конструкција маскулинитета постаје видљива када наратолошка анализа постане родно свесна. Специфично „мушко“ идентитетско искуство оставља трагове у тексту, на тематској, стилској, коначно, поетолошкој равни. Истовремено, показује се да проучавање конструкције маскулинитета уједно може допринети дубљем разумевању поетике самога дела.

Читање маскулинитета:

Растко Петровић, *Сицилија и други путописи*

На самом почетку првог текста путописа *Сицилија*, који носи назив „Увод у Дедино поље“, субјект приповедања/наратор указује на недостатак континуитета у процесу идентификације. У тренутку писања он више није онај о коме пише, дакле није идентичан са својим млађим Ја које је главни јунак путописа:

Сада сам ја сасвим други. Не тражите, дакле, да познате у мени ову или ону личност. Толико сам се изменио да би вам било узалудно. Онај који потписује ову књигу, нисам ја, и ништа у мом животу не одговара оном што ћете читати. Ја сам се изменио, јер се из мене развио потпун човек, тј. човек који лагано стари; али око себе, с времена на време, када оног што је болно у стварности нестане, видим опета чар оних дана. (...) Описујем дакле то, што ми се увек врати: Дедино поље, или Сицилију; или просто Младост, ако хоћете (Петровић 1988: 7–8).

Наиме, постоји временска дистанца (три године) између времена писања и времена о коме се пише. Захваљујући тој дистанци, наратор има накнадна, стечена знања која користи не би ли нам испричао своју причу о детињству и одрастању. У том смислу, јасно је да постоји битна разлика између млађег Ја (доживљавајућег Ја) и старијег Ја (приповедајућег Ја). Управо тај простор разлике постаје простор у коме се одвијају процеси успостављања маскулинитета путем преиспитивања маскулинистичке праксе. Јасно је, дакле, да нам се на увид пружа стенограм развоја, или етапе у настанку маскулинитета које сведоче у прилог тези да се маскулинитет једног мушкарца мења током времена. Путопис *Сицилија* говори о периоду дечаштва, тј. раног *младићства* и, највећим делом, о младићству као лиминалном искуству које обележава борба за кохерентност бића, мушког бића, које, заправо, и не жели да изађе из лиминалног простора. У просторном смислу, лиминалност се потврђује сталним присуством воде као изразито лиминалног не-простора, док се у егзистенцијал-

ном, али и у епистемолошком смислу лиминалност потврђује кроз хибридную фигуру наратора-кентаура, о коју се непрекидно отимају живот и смрт.

О бити оно што тек има да постоји! И то је оно што знам, и што знам већ више година, и знаћу то са малим променама све до краја. Само, моја се осећања не подударају никад са мојим знањем и има три године да сам осећао једно, а кроз три године осећаћу сасвим друго. Тако сам ја имао јасно осећање да се живот и смрт боре у мени, око мене, по Сицилији где сам, као кентаури. Ти кентаури нису кентаури никакве митологије, и ја не волим ниједну митологију; то су кентаури мојих осећања и живота“ (Петровић 1988: 17).

Лиминалност као свестан избор, или пре тежња наратора сведочи о томе да он не жели да следи прописане и пожељне патријархалне каноне, и да је спреман да се одрекне добитка који би га чекао када би се саобразио са доминантним моделом. Читав тај подухват за њега има смисла јер му је циљ да се без регула и натукница упусти у спознају живота и себе у њему.

Најзначајнији улог у процесу постајања мушкарцем или у конструкцији маскулинитета, и то оном који претендује на то да буде саображен хегемоном маскулинистичком типу, јесте тело. Наиме, мушко тело не само да није апстраховано из друштвеног ткива, већ је, као резултат низа културолошких пракси, један од механизма производње маскулинитета. Ова тврдња, на први поглед, звучи парадоксално када имамо у виду претпоставке феминистичке критике, која је, веома успешно, доказала да је у оквиру дихотомног мишљења и бинарне матрице тело готово увек повезано са женскошћу, док се мушкост поистовећује са духом. У том смислу, Елизабет Грос примећује да је филозофија какву познајемо себе успоставила као форму знања, форму рационалности само путем порицања тела, нарочито мушког тела, и одговарајућим уздизањем духа као термина који је лишен тела (Грос 2005: 23).

Међутим, проучаваоци маскулинитета уочавају да се, у оквиру бинарне парадигме, и те како „употребљава“ мушко тело, али се о томе веома ретко говори и пише. Као да се намерно занемарује чињеница да се сви парадокси и комплексности бивствовања-у-свету фокусирају на тело. Међутим, писци најрадије заобилазе ове теме и „приказују сложеност душе, коју је, као што је Декарт једном приметио, лакше упознати него тело. У мушком модусу, међутим, телесни парадокси делују неуобичајеном снагом“ (Швенгер 2005: 43).

Стога, оправдано је запитати се: „Није ли могуће како је негирање мушкога тијела било само настојање прикривања механизма моћи који су мушко тијело производили?“ (Црнић 2011: 119). Ако само латимично упоредимо основне постулате на којима почива модел хегемоничног (хегемонијског) модела маскулинитета, увидећемо да здраво,

издржљиво, потентно и агилно мушко тело представља неопходан услов за његово конструисање. Истовремено, врши се дефеминизација мушкога тела која између осталог, подразумева и нормирање у погледу држања тела које је уско повезано са моралним држањем (усправно држање које наглашава висину; опуштене позе или положаји као што су раширене ноге итд.). Бурдије сматра да се друштвена конструкција тела у великој мери одвија аутоматски и без агенаса, као последица природног и друштвеног поретка који је потпуно организован према принципу мушкоцентричне поделе (Бурдије 2001: 43).

Ипак, не треба занемарити улогу васпитања и принуде (присилне педагогије) када је у питању обликовање мушког тела. Систематично (институционално) обликовање мушког тела постало је доминантно крајем 18. века, али успостављени параметри се уважавају и данас. Реч је, заправо, о функционалном телу у смислу производње задатих и постојећих фалогоцентричних структура. Тело младића, наратора и путописца, не задовољава параметре које претпоставља модел хегемоног маскулинитета. Оно је нагрижено и обележено болешћу (грудобољом), крхко и неиздржљиво, о чему нас наратор обавештава: „Мени су забрањени напори, тако да када би узели барку, њом је веслао један петнаестогодишњи враг, очију потпуно невидљивих, утонулих у смешну риђост опалене коже“ (Петровић 1988: 88).

Његово тело је услед ослабљене физичке, а самим тим, и менталне способности, дисфункционално у смислу да не може постати „задовољавајући“ симболички конструкт. Оно, заправо, не представља добар „материјал“ за обликовање пожељног (хегемоног) маскулинитета. Свест младог путописца о сопственом „недостатку“ појачава осећај немоћи и анксиозности који би, и без постојања болести, био присутан због прелазног доба у коме се младић налази (Стевановић 2014). О овоме Хоми Баба каже: „... у психоаналитичком смислу, анксиозност је ‘знак’ опасности у/на прагу идентитета, оно што стоји између његових потраживања за кохерентношћу и његовог страха од распадања, између идентитета и не-идентитета, спољног и унутрашњег...“ (Росић 2012: 54).

Приповедни мушки субјект у путопису *Сицилија* је вишеструко обележен: страхом, болешћу и природом своје болести. Наиме, младић има нападе крволиптања, и овде се, опет, појављује телесна течност непожељна у производњи хегемоног маскулинитета. Крв која неконтролисано тече је, као и сперма, доказ флуидности, дакле, недостатак чврстине мушкога тела. Недостатак потребне чврстине указује на сродност са женским телом, те је овде „у акцији“ слабљење родних црта – дакле, прелазак у женски симболички простор.

Такође, крв која истиче указује на то да је тело порозно, неспособно да сачува дихотомију унутрашње/спољашње, чиме се иницира нестајање сродних бинарних опозиција, као што су меко/тврдо, повијено/усправно, влажно/суво... Укидање наведених опозиција

заправо води слабљењу полне и/или родне опозиције женско и мушко, што представља највећу опасност за опстанак родне бинарне матрице. Тело из кога крв неконтролисано или непредвиђено отиче наговештава постојање једне друге метафизике, у којој је идентитет заснован на флуидном, нестабилном ентитету, који не може да буде самоидентичан. Начин на који је конструисан маскулинитет наратора/путописца у текстовима *Сицилије* указује на чињеницу да и мушка тела могу да буду течна, барем колико и женска, иако су у патријархалном поретку концептуализована на радикално другачији начин (Young, 1990: 192–193). Из перспективе конструктора хегемоног маскулинитета управо је адолесцентски период најзначајнији како у смислу јачања чврстине мушког тела, тако и у смислу ојачавања границе која ће, убудуће, означавати разлику између мушкарца и жене.

У том смислу можемо посматрати и настојања путопишчевог деде који, на разне начине, покушава да очврсне тело свога унука. Деда предузима пут који би могао да помогне младићу да се физички опорави (промена климе, изложеност морском и планинском ваздуху...), да лакше прође иницијацију у свет „правих“ мушкараца. То наравно, претпоставља и опоравак од болести као и скидање „белега“, који би могао да угрози развој маскулинистичке праксе. Но, „белег“ је у путопишчевом, као и у дедином случају вишеструко обременен. У питању је губљење животне снаге, тј. живота једног будућег мушкарца о чему сазнајемо од наратора/путописца:

Гледам крв како ми правилним куглама липти из уста, и цеди се кроз траву. Знам за њену тежину и навалу у грудима; она је врућа и густа у устима. Како имам утисак да ће ми бити лакше, од њене тежине, ако још изађе, осећам скоро задовољство што је избацујем. Али знам да све што је мање ње у мени, све ме је мање уопште (Петровић 1988: 10).

Међутим, није у питању само болест која наговештава смрт као својеврсни прекид патрилинеарне парадигме. И пре појаве путопишчеве болести, његова породица је била „обележена“. Наиме, младићев отац је извршио самоубиство управо у истом узрасном добу у коме се налази младић. Дакле, њихова крвна лоза је већ оштећена, непоуздана у смислу очувања патрилинеарне парадигме. Истовремено, над овом лозом лебди потенцијални чин самоубиства који се може поновити. Чин самоубиства у религиозно-конзервативном, патријархалном дискурсу означен је као највећи грех или као потпуни промашај у остваривању маскулинистичке праксе. Младић, као син самоубице, заправо наслеђује дисконтинуитет у патријархалној парадигми.

Отуд су дедина настојање у маскулинизацији младића додатно појачана; старац покушава да неутралише недостатак оца, при чему на себе преузима очинску функцију. Према Лакановом учењу,

очинска функција може да се успостави чак и према детету чији је отац реално одсутан, док обрнуто, присуство оца није само по себи гаранција испуњења наведене функције. Будући да се показао као дисфункционалан отац, деда у маскулинистичком развоју унука види своју, условно речено, другу шансу да испуни задатак који му је наменила патријархална заједница. Из самога путописа ми не сазнајемо довољно информација о природи или узроцима дедине дисфункционалности као оца. Само у једном тренутку деда ће навестити могући узрок смрти свога детета који говори у прилог чињеници да је процес маскулинизације био неуспешан када је у питању путопишчев/нараторов отац. На младићево питање о очевој смрти деда одговара лаконски: „Твој отац је био млад, али је био слаб“ (Петровић 1988: 92).

Можемо само наслутити да је деда значајно изменио своју родитељску праксу с обзиром на неуспешност и пораз када је у питању младићев отац. Дакле, могли бисмо закључити да је деда у првом случају припадао типу тиранског оца, да би се, поучен искуством или услед промене сопственог маскулинитета, претворио у усрдну, брижну очинску фигуру (Шмале 2011: 217–218). Додатну мотивацију за успешно „преузимање“ очинске функције деда има управо због обавезе да поново успостави патрилинеарни поредак.

У том смислу, истицање крви могло би упућивати на трајни губитак патрилинеарног својства патријархата, које почива на крвном сродству. Латински језик има на располагању две речи за означавање крви: *sanguis*, крв уопште, али истовремено и животна снага, раса, сродство, порекло и *cruor*, проливена крв и у ширем значењу, крвопролиће (Андрије и Боч 2010: 231). Управо прво значење чини крв драгоценом течношћу не само у смислу одржавања појединачног живота, већ у оквиру симболичког и патријархалног поретка. Концепт сродства итекако је важан и то не само у биолошком смислу. Више је у питању симболички поредак у коме се преко крвног сродства, чином именовања „фиксира“ нечији идентитет (Росић 2008: 42). Потврду идентитетске кризе даје нам сам наратор у тренуцима агоније изазване истицањем крви: „Та бол са стране и ова крв подсећају на нешто изванредно болно и прецизно; нешто што врло добро знам као своје име, дан рођења, али зашто сад немам снаге да се сетим?“ (Петровић 1988: 11). Очигледно, губитак крви изазива губитак животне снаге, али и субверзију валидности имена, имена оца, породице, патријархалне групе и далекосежније гледано, читавог поретка.

Иако деда не открива унуку све аспекте своје забринутости, младић наслућује да се око његовог тела и духа воде велике борбе. Он осећа да је његово младо биће поприште битке коју воде Живот и Смрт. У тој борби очигледно највише страда (и страдало је) тело, јер је оно најтрајније директно изложено утицајима и детерминацији,

при чему све време оно представља инкубатор живота и смрти и наш властити топос који је од нас и нашег битка недељив, а истовремено помало стран. Најкраће, нисмо двоје, али нам се чини да никада не успевамо бити једно (Хрга 2011: 040).

Услед близине болести, младић осећа страх од смрти (Петровић 1988: 58, 80–81) и исповеда га без обзира на консеквенце које овај чин повлачи када је у питању нормативни модел маскулинитета. Заправо, осећање страха и превазилажење тога осећања могло је позитивно утицати на развој хегемоног маскулинитета. Међутим, тематизовање и репрезентација осећања страха никако не улазе у регистар пожељне маскулинистичке праксе. Промишљајући и анализујући свој страх од смрти, наратор показује слабост, могућно наслеђену од оца (самоубице). Помисао на смрт изазива тугу и плач, чему се наратор/путописац препушта, у неколико наврата: „У страшној паници, помрчини, испред прозора пуног светле ноћи, ја не осећам више свој живот, већ оно ништавило које треба за њиме да наиђе. [...] Имам страх од смрти, беспримеран страх од смрти. Нисам се могао више уздржавати, спустио сам ноге низ постељу и пустио да јецам“ (Петровић 1988: 80).

Страх од смрти је изазвао напад панике који се завршио јецањем, односно плачем, о чему сведочи влажан убрус који је деда пронашао у соби. Плакање је, као што се може претпоставити, директно кршење прописаних норми мушке родне улоге у смислу да се од мушкарца очекује да прикрива емоције које би сведочиле о њиховој осетљивости. Када је у питању конструкција хегемоног маскулинитета, једначина је јасна: они који проживљавају емоције умиру; они који их одбацују су прави мушкарци (Швенгер 2005: 44–45).

У том смислу, страх од смрти је у исто време и узрок, али и последица кризе маскулинитета коју млади мушкарац преживљава. Но, кризу појачава и одсутни отац, отац који је својевољно напустио Живот и на неки начин легитимисао своју слабост. Или се, коначно, ослободио страха од смрти, мада патријархални концепт сасвим сигурно не допушта овакво тумачење. Идеја самоубиства је крајње преступничка, јер означава испадање из поретка, прекид и мистерију, при чему чин самоубиства стиче статус екстратериторијалности, страног тела или се проглашава болешћу, лудилом, које не погађа нормалне људе (Бром 1992: 31). Истовремено, самоубиство је заразно и има утицај на ближње у смислу да ближњи морају тој суровој смрти, као и своме животу, дати смисао и одговорити на питања: зашто такав чин, зашто сада или зашто тако? Ово бремене, или очеву баштину, требало би да преузме наратор, чиме развој његовог маскулинитета постаје још комплекснији. Међутим, део задатка преузима деда, који на тај начин постаје помагач, водич кроз лиминални младићки период и истовремено неко ко стиче право да надзире и регулише развој маскулинитета.

Закључак

Иако је феминистичка теорија та која је практично мапирала област маскулинитета, требало би поћи од претпоставке о неопходности успостављања интензивнијег дијалога између феминистичких теоријских увида и критичких студија маскулинитета у пољу књижевне теорије и студија културе, с намером да се ревидирају тумачења различитих текстова културе. Наиме, у проучавању родног идентитета мушкараца неизбежно наилазимо на „дупло дно“ патријархалног родног режима, који маскулинитет посматра као неприкосновеног носиоца (представника) Логоса и Закона; као подразумевано позитивно у оквиру бинарне матрице. С друге стране, моћ увек нерадо говори о себи, те је производња и репрезентација пожељног маскулинитета надзирана, често и табуизирана. У питању су, као што смо видели, две стратегије: једна, коју чини хегемонистичко/нормативни маскулинитет, који настоји да укине сопствени дискурс како би Мушком прибавио статус природног и есенцијалног, речју неупитног; и друга, сачињена од хегемонистичког маскулинитета који обликује дискурс у оквиру кога перфидно негује сопствену привилегованост. Алтернативни маскулинитети, који у свакој заједници постоје синхроно са хегемоним маскулинитетима стигматизовани су, невидљиви, у лимиалној зони не-субјекта. Као пример оваквог модела односа у раду је послужио, у не толикој мери изучаван, текст Растка Петровића, *Сицилија и други љућојиси: из необјављених рукописа*, чија је родно-нараторолошка анализа показала то да је конструкција маскулинитета процес који може да резултира и производњом алтернативних маскулинитета.⁴ Наратор, који је младић, облежен је вишеструком маргиналношћу: син самоубице, болестан, склон самопромишљању, он води дневник и у тексту прати на одређени начин парадоксално успостављање мушкости. Све ово иде у прилог тези да у тексту постоје трагови конструкције алтернативног маскулинитета.

Проучавање конструкције маскулинитета у књижевним делима доприноси разоткривању стратегија које хегемонистички типови маскулинитета предузимају како би обезбедили производњу опресивних односа, како према женама и деци, тако и према алтернативним типовима маскулинитета. Такво проучавање могло би да укаже како на могући утицај студија маскулинитета, тако и на наративно представљање родних односа у једној култури.

4 Студија Мајкла Кејна, из 1999. године доследно се бави анализом конструкције идентитета, тачније маскулинитета, у књижевном тексту, на примерима из енглеске и немачке књижевности. Његови увиди могу бити врло корисни јер јасно показују значај интерфејса књижевности и студија рода (Michael Kane, *Modern Men: Mapping Masculinity in English and American Literature 1880–1930*).

ЛИТЕРАТУРА

- Батлер, Џудит. *Психички живој моћи: теорије њокораванја*. Превод Весна Богојевић, Тања Поповић, Теодора Табачки. Београд: Центар за медије и комуникације, Факултет за медије и комуникације, Универзитет Сингидунум, 2012.
- Благојевић, Јелисавета. „С оне стране бинарних опозиција: теоријска разјашњења појма род“. *Генеро: часопис за феминистичку теорију и студије културе*. Београд: Центар за женске студије, 2006. 47–63.
- Bordo, Susan. „Reading the Male Body“. *The Male Body: Features, Destinies, Exposures*. Laurence Goldstein (ed.). Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994. 265.
- Бром, Жан-Мари. „Крајње насиље“. Превод Мира Вуковић. *Смрт, насиље и сексуалност*. Београд: Плато. 1992.
- Connell, Robert W. „Sexual Character“, *Gender and Power*. Stanford University Press. 1987. 167–190.
- Connell, Robert W, James W. Messerschmidt. „Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept“. *Gender & Society* 2005. 829–852.
- Crnić, Slaven. „Prikriveni mehanizmi proizvodnje maskuliniteta“. *Drugost: časopis za kulturalne studije* No. 2. Zagreb: Inicijativa kulturalnih studija, 2011.
- Genders*. David Glover and Cora Caplan (ur.). London, New York: Routledge, 2000.
- Gottzen, Lucas. „Is masculinity really the ‘odd man out’?“ *NORMA: International Journal for Masculinity Studies*. Vol 13. Issue 2. 11. 4. 2018. London: Taylor and Francis. 2018. <<https://doi.org/10.1080/18902138.2018.1463089>> 21. 6. 2018.
- Gros, Elizabet. *Promenljiva tela: Ka telesnom feminizmu*. Prevod Tatjana Popović. Beograd: Centar za ženske studije i istraživanje roda, 2005.
- Edwards, Tim. *Cultures of Masculinity*. London and New York: Routledge. 2005.
- Fuko, Mišel. *Poredak diskursa*. Prevod Dejan Aničić. Loznica: Karpos, 2007.
- Hrga, Karolina. „Kulturološka analiza staroga ženskog tijela“. *Drugost: časopis za kulturalne studije* No. 2. Zagreb: Inicijativa kulturalnih studija, 2011. 039–052.
- Kane, Michael. *Modern Men: Mapping Masculinity in English and German Literature*. London: Cassell, 1999.
- Kaufman, Michael M. „Men, Feminism, and Men’s Contradictory Experiences of Power“. *Men and Power*. Joseph. A. Kuypers, ed. Halifax: Fernwood Books, 1999.
- Kimmel, Michael. „Masculinities“. *Men and Masculinities, A Social, Cultural and Historical Encyclopedia*, Michael Kimmel and Amy Aronson. Santa Barbara, California: ABC CLIO. 2004. 503–507.
- Лакан, Жак. *Сјуси*. Превод Радоман Кордић, Даница Филиповић и Давид Мијовић. Београд: Просвета. 1983.
- Петровић, Растко. *Сицилија и друџи њујойиси: из необјављених рукописа*. Приредила Радмила Шуљагић. Београд: Нолит. 1988.

- Radulović, Lidija. 2009. *Pol/rod i religija: konstrukcija roda u narodnoj religiji Srba*. Beograd: Ćigoja štampa.
- Речник шела. Бернар Андрије и Жил Боч (ур.). Превод Олгица Стефановић. Београд: Службени гласник, 2010.
- Росић, Татјана. *Мит о савршеној биографији: Данило Киш и фигура писца у српској култури*. Београд: Институт за књижевност и уметност. 2008.
- Росић, Татјана. *Антиутопије шела: Рејрезентације маскулиниитета у савременој српској прози*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2014.
- Стенфорд Фридман, Сузан. „Преко рода: нова географија идентитета и будућност феминистичке критике.“ *Генеро: часопис за феминистичку теорију и студије културе* бр. 6–7. 2005. 103–126.
- Стојановић, Драгана. *Интерпретације маймирања женског шела у текстуалним просјорима уметности и културе*. Београд: Факултет за медије и комуникације, Орион Арт, 2015.
- Стевановић, Кристина. *Конструкција идентитета у књижевном делу Расика Пејровића*. Докторска дисертација.
<<http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/8133/Disertacija9348.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>
- Young, Iris Marion. *On Female Experience: Throwing Like a Girl and Other Essays*. Bloomington: Indiana University Press, 1990.
- Швенгер, Питер. „Мушки модус“. Превод Ика Ђурђевић. *Генеро: часопис за феминистичку теорију и студије културе* бр. 6–7. Београд: Центар за женске студије, 2005.
- Шмале, Волфганг. *Историја мушкости у Европи (1450–2000)*. Превод Владимир Бабић. Београд: Клио, 2011.
- Шуваковић, Мишко. *Студије случаја: дискурзивна анализа извођења идентитета у уметничким праксама*. Панчево: Мали Немо, 2006.

Ivana Đurić Paunović
Kristina Stevanović

Literary Text and Masculinity Studies

Summary

As part of the cultural theory, gender studies serve as a means of choice for the ongoing struggle with the established norms that shape and command various aspects of human life. The strife, it seems, will not cease any time soon since the prime generator of social dynamics is found in a claim to power and possession of the “right” image of the world. Literature, as well as arts in general, inevitably reflects the state

of the world with all its faults, fissures, and oppressions. In the area of gender studies, there is more than enough space for re-thinking certain concepts which have seemed universal and unquestionable, and in a way, works of literature have helped to reveal these weaker links in gender theory. By using *Sicily and Other Travels*, a lesser-known travelogue by Serbian avant-garde author Rastko Petrović (1898–1949), this paper aims to demonstrate how a traditional, patriarchal society attempts to “straighten out” a boy whose body and behaviour deviate from the prescribed norms.

In the introductory part of the paper, the authors rely on theoretical works from various established gender theorists to offer a critical overview stressing the need for a literary-theory interface which would strengthen those views that shy away from prescriptivism in both fields of study. The dynamism found in the field of gender studies and in men’s and masculinity studies, which frequently come under fire, does not allow for passivity in this field of research. Taking this into consideration, the paper offers different strategies for unmasking the hegemonic masculinity construction, in terms of both form and literary content. It also shows how the distribution of power is enacted in language, and what ways of reading can reveal its secret dealings in a liminal identity. This is especially important in the case of alternative masculinities, as embodied in the character of the young, ill man in Petrović’s text. Therefore, a study of the construction of masculinity such as this one can significantly contribute to the theoretical area of gender studies and can also point to factors in the production of oppressive acts within a society.

Keywords: gender studies, men and masculinity studies, construction of masculinity, hegemonic masculinities, literary text, body, Rastko Petrović